GHEORGHE GUȚU – PROFESOR ȘI UMANIST

Marta GUȚU-MAFTEI

„Vorba este veștmântul sufletului” (*Oratio vultus animi est*)[1]

Se vor împlini anul acesta 115 ani de la nașterea profesorului Gheorghe Guțu, 27 ani de la dispariția lui și aproape jumătate de veac de când vremuri potrivnice m-au îndepărtat de locul părintesc. Unii dintre cititorii rândurilor ce urmează l-au cunoscut îndeaproape, i-au fost elevi sau studenți, colaboratori, l-au omagiat; alții, mai tineri, vor fi consultat versiunile *Dicționarului latin-român,* cunoscute largului public sub numele de „Guțu mare” și „Guțu mic”. În ceea ce mă privește voi încerca să readuc în prezent figura umanistului erudit, a dascălului – în accepțiunea cea mai nobilă a cuvântului –, a omului de o rar întâlnită ținută morală. O întreprindere deloc ușoară, cu speranța de a nu fi bănuită de părtinire.

Gh. Guțu a absolvit Facultatea de Filologie Clasică și Romanică din București, cu teza intitulată *Poezia latină clasică în versificație românească în secolul al XIX-lea* (1928). Dincolo de studiul critic al traducerilor în limba română, începând cu primele încercări ale traducătorilor ardeleni Vasile Aaron și Vasile Popp, și terminând cu Al. Odobescu și G. Coșbuc, autorul analizează și atmosfera culturală a epocii, prielnică clasicismului și datorată în largă măsură influenței cercului „Junimea” și a *Convorbirilor literare*. Aceeași preocupare pentru traducerea în limba română a autorilor clasici latini revine în articole publicate în revistele *Orpheus*[2] și *Camenae.*

Fermecat de studiile clasice și de atmosfera de emulație creată în jurul profesorului D. Evolceanu, Gh. Guțu s-a dedicat studiului aprofundat al acestora. Clasat al doilea pe țară la examenul de capacitate (1929) și distins cu mențiunea *magna cum laude*, tânărul profesor și-a început cariera pedagogică la liceul „Enăchiță Văcărescu” din Târgoviște (1929–1936). Titular al Catedrei de limbi latină și română, Gh. Guțu și-a asumat totodată și funcția de custode al bibliotecii liceului, contribuind astfel la îmbogățirea ei cu achiziții din literatura modernă europeană. În 1936 a fost transferat ca profesor și director al Liceului nr. 2 din Cluj. Apreciat de colegi pentru cultura sa clasică și pentru talentul de îndrumare metodică, Gh. Guțu a devenit formator al viitorilor profesori la Seminarul Pedagogic din Cluj (1937–1940). Vitregia anului 1940 l-a silit să se desprindă grabnic și cu regret de colegi și prieteni, de viața universitară intensă, pentru a reveni la București. A continuat să urmărească însă, cu talent și destoinicie, crezul enunțat

[1] Seneca, *Scrisori către Lucilius*, CXV A, București, Editura Humanitas, 2020.

[2] „Gh. Asachi și traducerile din latinește”, *Orpheus*, IV, 2, 1928; „O traducere în versuri din *Eneida* la 1805”, *Orpheus,* IV,1928.

https://biblioteca-digitala.ro

în 1936: „Locul unde învățăm să devenim oameni, să ne umanizăm, este liceul”[3]. Încă de la acea dată, îngrijorat de metoda de predare a autorilor latini într-un spirit îngust didactic, tânărul profesor pleda pentru importanța predării textelor latine într-un context istoric și literar: „Dacă este aproape sigur că, după ieșirea din liceu, majoritatea elevilor nu mai citesc latinește, să le prezentăm măcar un mănunchi de bucăți alese care să le fi plăcut și a căror amintire să-i încânte. Vom face dintr’înșii amici ai clasicismului... vom fi lucrat în spirit humanist”. O convingere adesea și variat exprimată în țară sau la conferințe internaționale.

În acest spirit a format cu succes viitori profesori de limbă latină la Seminarul pedagogic „Titu Maiorescu” din București (1940–1948), cu o scurtă întrerupere ca inspector de specialitate (1944–1946) în Ministerul Învățământului. Odată cu reforma acestuia din 1948, Gh. Guțu a fost numit profesor de latină și elină la Liceul „Sfântul Iosif”, devenit Liceul Clasic Mixt (1948–1956), singura școală din țară care privilegia studiile clasice și asigura o solidă pregătire umanistă, pe cale de dispariție din cursul general secundar. Mărturie a vocației sale profesorale este pepiniera de clasicișți de prestigiu formați în acei ani și care s-au ilustrat în țară și străinătate (Gabriela Creția, Mihai Nasta, Constant Georgescu, Sorin Stati, Eugen Cizek etc.). Dar nu numai în universitate și-au câștigat un înalt renume discipoli ai profesorului, ci și în învățământul liceal (Margareta Nasta, Maria Morogan), în cercetare (Liana Lupaș, Christina Zarifopol, Ioana Crevedia), în arheologie și istoria antică (Radu Florescu, Andrei Aricescu, Zoe Petre, Alexandru Barnea, Alexandru Suceveanu). Toate aceste proeminente personalități au știut și au recunoscut că statutul lor de oameni de carte și de caracter s-a datorat influenței majore a educației primite de la profesorul lor.

I-am fost elevă în acei ani și păstrez amintirea primei ore de latină: a intrat în clasă un domn de o distincție naturală, o față luminoasă încadrată de păr alb, o privire blând-severă, gata să dezvăluie treptat, împreună cu elevii săi, secretele textului de studiat. Căutam în prealabil conștiincios cuvintele în dicționar, ne luptam cu dificultățile gramaticale, reușeam o traducere pe cât posibil fidelă, dar textul ne rămânea oarecum străin și îndepărtat. Profesorul avea darul de a-l însufleți, de a-l scoate din muzeul de antichități. La sfârșitul orei reveneam de pe platoul Gergoviei, din agitația forului provocată de procesul lui Roscius Amerinus sau din străfundurile sordide ale Romei lui Iuvenal. O impresie confirmată și exprimată magistral de Gabriela Creția: „Lecțiile lui erau fascinante; tainele limbii latine se dezvăluiau treptat. [...] Cuvintele sunt incapabile să redea acea atmosferă specială, […] acea dăruire fără preget, acel permanent îndreptar etic”[4]. Neobosit în eforturile de a menține predarea limbii latine în învățământul secundar, profesorul Gh. Guțu a redactat integral *Manualul de limbă latină* pentru clasa a VIII-a (1956)[5], a îndrumat alcătuirea manualelor pentru întreg învățământul general secundar, a căutat noi căi pentru a susține perenitatea studiilor și a cercetărilor în domeniul Antichității clasice. Răspunzând invitației profesorilor Al. Graur și D. M. Pippidi, s-a numărat printre fondatorii Societății de Studii Clasice, funcționând ca vice-președinte al acesteia (1958–1963). Invitat să predea la Catedra de Limbi și Literaturi Clasice a Universității din București, Gh. Guțu a preferat să păstreze distanța față de o instituție unde criteriile politice de partid erau preponderente meritelor universitare. A trecut în învățământul superior fiind numit conferențiar la Institutul Pedagogic din București (1961–1971) și a pus la dispoziția viitorilor profesori o culegere de texte latine[6].

[3] „Învățământul limbii latine în liceu”, *Revista generală a învățământului*, XXIV, București, 1936.

[4] *Studii clasice*, XXXI–XXXIII, 1995–1997, București, Editura Academiei Române, 1998.

[5] De remarcat că ediția din 1959 număra 128 de pagini, în schimb cea din 1976 ajunsese la 48 de pagini.

[6] *Culegere de texte latine pentru Institutele pedagogice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963.

https://biblioteca-digitala.ro

Pasiunii profesorului pentru cunoașterea limbii și a literaturii latine i s-a alăturat cea a integrării autorilor clasici în spațiul cultural românesc, pe calea numeroaselor traduceri. Încă din 1936[7], Gh. Guțu sublinia dificultatea și particularitatea traducerii din limba latină în limba română, în comparație cu traducerea dintr-o limbă modernă: „Cine a tradus vreodată din latinește […] știe că traducerea te silește la o operație de fină analiză, o analiză egal de ascuțită a limbii materne care duce la o înțelegere organică [a textului]. Fără această înțelegere organică am fi condamnați […] la o tristă și iremediabilă superficialitate". Acest principiu, fir conducător de-a lungul bogatei sale activități de traducător, a fost explicitat și dezvoltat în comunicarea „Traducerea din limba latină"[8] – o reflecție asupra etapelor prin care ea se efectuează, pentru a atinge o re-creație literară în limba maternă, o reprezentare a unei lumi îndepărtate ca și cum aceasta ar evolua sub ochii noștri.

Din 1968 și până la sfârșitul vieții (1994), Gh. Guțu a făcut cunoscută publicului român istoria, viața politică, dramele și crizele sociale care au zdruncinat republica romană și secolele de început ale imperiului. După o traducere a *Filipicelor*[9], talentul oratoric variat și complex al lui Cicero, bogăția culturii sale precum și ambiția, în ultima parte a vieții, de a crea un limbaj filosofic roman, se dezvăluie în ediția *Opere alese*[10] îngrijită de Gh. Guțu; printre altele, traducerea dialogului fictiv *Despre orator* îi aparține. S-a aplecat asupra formației oratorului și a relației lui cu filosofia, traducând *Arta oratorică* a lui Quintilian[11]. Ulterior, a redat în proză dezgustul lui Iuvenal indignat de viața la Roma, metropola lumii de atunci, așa cum poetul o dezvăluie în *Satire*[12].

Rod al unei temeinice colaborări a specialiștilor, după cum arată D.M. Pippidi în nota asupra ediției, apariția traducerii *Descrierea Moldovei*[13] a lui Dimitrie Cantemir realizată de Gh. Guțu a fost salutată ca un eveniment; comentariile apărute în presa vremii remarcă claritatea și cursivitatea traducerii, precizia științifică îmbinată cu fluiditatea transpunerii în limba română.

Doi au fost însă autorii latinității clasice pentru care Gh. Guțu a manifestat o afinitate deosebită: L. Annaeus Seneca și Cornelius Tacitus. Aplecarea asupra primului și închiderea ultimei pagini ale vieții cu al doilea răspund, poate, și unor rezonanțe personale. A regăsit în *Scrisorile către Lucilius* ale lui Seneca hrana morală necesară pentru a înfrunta atmosfera politică apăsătoare, incertitudinile anilor '40. Articolul „Scrisorile lui Seneca sânt adevărate scrisori?"[14] anunță monografia *L. Annaeus Seneca, viața, timpul și opera morală*[15]. Păstram în memorie coperta acestei cărți reprezentând efigia zeiței Atena, gânditoare, cu capul sprijinit pe lance. Exemplarul însă dispăruse fără urmă. Am aflat mult mai târziu că un decret ministerial ordonase eliminarea cărții din circulație. Și totuși monografia a fost reeditată în 1999[16]. Douăzeci de ani mai târziu am găsit răspunsul: un singur exemplar al ediției din 1944 rămăsese bine ascuns în biblioteca tatălui meu, cele două versiuni erau identice. Grație excelentei orientări editoriale ale Editurii Humanitas, o versiune adusă la zi este în curs de apariție. Ea completează prestigioasa reeditare a traducerii *Scrisori către Lucilius*[17],

[7] „Clasicismul greco-latin. Considerații", *Revista de pedagogie*, caietele I–II, 1943.
[8] *Studii clasice*, VI, București, Editura Academiei Române, 1964.
[9] Cicero, *Filipice*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1968.
[10] Cicero, *Opere alese*, București, Editura Univers, 1973.
[11] Quintilian, *Arta oratorică*, București, Editura Minerva, 1974.
[12] Juvenal, *Satire*, București, Editura Univers, 1986.
[13] Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, București, Editura Academiei, 1973.
[14] *Anuarul Institutului de Studii clasice*, Cluj, 1941–1942. *Cf*. și „Ideile lui Seneca despre stil", *Studii clasice* II, București, Editura Academiei Române, 1960.
[15] București, Editura Casa Școalelor, 1944.
[16] București, Editura Științifică, 1999.
[17] Seneca, *Scrisori catre Lucilius*, București, Editura Științifică, 1967, Editura Humanitas, 2020.

https://biblioteca-digitala.ro

apărute recent la aceeași editură. O transpunere în limba română care dovedește o pătrundere totală și firească a textului latin, dezvăluirea unui autor preocupat de viața și condiția morală a omului.

La capăt de drum, drum al unei vieți de muncă destoinică, stă traducerea *Analelor* lui Tacit[18]. O afinitate biografică, poate, ambii fiind supuși unui regim autoritar, răniți în sensibilitatea lor morală.

Scoțând în evidență că Tacit este unul dintre cei mai dificili autori ai Antichității latine, greu de înțeles și de redat, Gabriela Creția, care a realizat confruntarea textului latin cu tălmăcirea în limba română, nota următoarele: „Foarte fin cunoscător al palierelor temporale și stilistice ale limbii române, [Gh. Guțu] a izbutit să clădească o imagine foarte fidelă a originalului latin […] și totodată o operă de elevată expresie românească, grație siguranței sale de gust și de stil".

O mențiune particulară merită, de asemenea, studiile introductive și notele explicative ale traducătorului care însoțesc operele mai sus citate. Primele sunt cuprinzătoare articole de istorie literară, sinteze asupra epocii, celelalte oferă, pe lângă sursele filologice, informații suplimentare despre realități și personaje ale Antichității.

Primul Congres Internațional de Studii Clasice, organizat la București s-a văzut precedat de apariția monografiei Publius Vergilius Maro[19]; un studiu literar anunțat prin publicații anterioare[20], îndeosebi cea referitoare la analiza exegetică a cărții a III-a a *Eneidei*[21]. Curățând cercetările erudite vergiliene de balastul interpretărilor, autorul monografiei se concentrează asupra poeziei propriu-zise, a reafirmării conștiinței italice, a misiunii istorice a poporului roman așa cum apar ele la Vergilius. Putem simți în această lucrare o anumită comuniune între poetul latin și personalitatea autorului: rigoare și sobrietate romană, forță morală, sentimentul de a avea în față un *civis romanus*.

Cu *Dicționarul latin-român*[22] („Guțu mare") și versiunea uzuală a acestuia („Guțu mic")[23], Gh. Guțu a oferit o mult așteptată unealtă de lucru atât specialiștilor, cât și publicului larg. Comparabil cu bine cunoscutele dicționare europene (Gaffiot, Georges, Menge, Quicherat etc.), dicționarul acoperă opt secole de Antichitate latină. Dincolo de lexicul bogat, figurează și termeni din domenii de specialitate – politic, filosofic-religios, medical, precum și termeni de *realia* referitori la instituții, istorie-geografie, agricultură, mitologie. Talentului de lexicograf al autorului i se adaugă cel al traducătorului prin subtila utilizare a limbii române. Mărturie – folosirea dicționarului de către necunoscători ai limbii latine în căutarea unei formulări cât mai exacte și subtile în limba română.

Nu pot să închei această evocare fără a menționa disciplina de lucru a tatălui meu și imaginea care o însoțește. Instalat în camera de lucru și aproape dispărând în spatele vrafurilor de cărți, îl vedeam absorbit în scris patru-cinci ore, zi de zi. După o bună plimbare, relua bine dispus ceea ce începuse. În permanent dialog cu literele Antichității clasice, prezente în acest spațiu familiar, orice desprindere, fie ea prilej de mari satisfacții sufletești, stătea sub semnul revenirii „acasă", la locul unde se simțea cetățean al Imperiului Roman.

[18] Cornelius Tacitus, *Anale*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1995.

[19] G. Guțu, *Publius Vergilius Maro*, Bucureşti, Editura Univers, 1970.

[20] „Privire asupra cărţii a II-a a *Eneidei*", *Studii clasice* IV, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1962; *Studiu introductiv la* Bucolicele *şi* Georgicele *lui Vergilius*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1967.

[21] „Despre compunerea cărţii a III-a a *Eneidei*", *Studii clasice* IX, București, Editura Academiei Române, 1967.

[22] *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1983; Editura Humanitas, 2003.

[23] *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1966, 1969, 1973, Editura Humanitas, 2007, 2018.

https://biblioteca-digitala.ro